

Dobos Edina

Az energiaellátás biztonsága az Európai Unió stratégiai dokumentumaiban

A tanulmány áttekinti az ellátásbiztonság kérdésének megjelenését az Európai Unió előző elnöksége alatt, 2005 óta megjelent fontosabb energia-, kül- és biztonságpolitikai stratégiai dokumentumaiban, különös tekintettel az energiaügyi külkapcsolatok jelentőségére.

Már régóta nem tekinthető kérdésesnek, hogy az energiapolitika és az -ellátás biztonságához kapcsolódó kérdések közvetlenül hatnak a nemzetközi kapcsolatok alakulására: az energiaellátás biztonsága már hosszú ideje prioritásként fogalmazódik meg mind az Európai Unió, mind az egyes tagállamok kül- és gazdaságpolitikájában. Az EU a világ legnagyobb kőolaj-, földgáz- és szénimportőre, így az egyik legjelentősebb energiapiaci szereplő is egyben. Politikai szinten ugyanakkor a közös érdekérvényesítés messze elmarad a fogyasztási volumenből adódó lehetőségektől. Ezen belül is az EU energiapolitikai háromszögéből jelenleg az energiabiztonsággal kapcsolatos közös politika tűnik a leggyengébb láncszemnek, ami legmarkánsabban az unió és Oroszország közötti kapcsolatok szintjén jelenik meg, s az egységes közös megközelítés és a kétoldalú kapcsolatok közötti különbségekben érhető leginkább tetten. Ez a gyengeség fokozza a 27 tagú EU közös ellátásbiztonságával kapcsolatos kockázatot, és gyengíti a többi szállítóval szembeni alkupozíciót.

Az elmúlt évek folyamán európai szinten számos energiapolitikához kapcsolódó stratégiai dokumentum született. A közös energiapolitika, és ezen belül is az ellátásbiztonság jelentősége is új lendület kapott 2005 óta, melynek eredményeképp a kö-

zös kül- és biztonságpolitika feladatkörében hangsúlyosan megjelent az ellátásbiztonság szempontrendszer. Mind az európai kormányok, mind az Európai Bizottság megfogalmazza ezen dokumentumokban és a közös tevékenységek kapcsán, hogy az ellátásbiztonság a közös kül- és biztonságpolitika prioritása kell, hogy legyen, és a tagállami hatáskörből kilépve el kell mozdulnia a közös külkapcsolatok irányába.

Energiapolitikai stratégiai dokumentumok

Több tényező együttállása is közrejátszott abban, hogy a közös energiapolitika irányába tett lépések, ezen belül is a közös energiaügyi külkapcsolatok kialakítása felgyorsult 2005 óta. Fontos szerepet töltött be ebben egyrészt a fosszilis energiaforrások árának gyors emelkedése 2004-től, a gázcsapok elzárásához vezető ukrán-orosz gázárviták, továbbá egy Északnyugat-Európát érintő nagy áramkimaradás 2006-ban. Egyre inkább megkérdőjeleződött az a megközelítés, miszerint a piaci erők önmagukban is képesek biztosítani az ellátás biztonságát. Emellett az 1990-es évek óta egyre inkább kialakuló közös energiapiac is tudatosította, hogy a közös koordináció hasznos lehet számos más te-

rületen – így például a kiotói szén-dioxid-célkitűzések, illetve technikai kérdések terén is. A kérdéskör fontosságát a 2009. januári energiakrízis pedig egyértelműen alátámasztotta.

Zöld könyv

Az előző elnökség első, stratégiai jelentőségű dokumentuma a Zöld könyv az Európai stratégia az energiaellátás fenntarthatóságáért, versenyképességéért és biztonságáért. A dokumentum az európai állam- és kormányfők 2005 októberében, Hampton Courtban tartott találkozója nyomán született, és a közös energiapolitika fejlesztésére vonatkozó kezdeményezésére reagált. Műfajából, vitaindító jellegéből adódóan azonban sokkal inkább kérdések felvetéséről, részterületek érintéséről van szó, melyek egy közös energiapolitika kiindulópontjával szolgálhatnak.

A Zöld könyv megerősítette az EU energiapolitikájának három fő – egymással kényes összhangot igénylő – célkitűzését, a fenntarthatóságot, az ellátásbiztonságot és a versenyképességet. A három célkitűzés teljesítése nehezen választható el egymástól, hatnak egymásra, az egyik célkitűzés szempontjainak teljesülése közvetlen hatással bír a másik két célkitűzésre is, így az ellátásbiztonság önmagában nem, hanem csak a fenntarthatóság és a versenyképesség szempontjainak együttes érvényesülése esetén értelmezhető. A Zöld könyv ugyanakkor nem tér ki részleteiben az egyes célkitűzések között feszülő ellentétekre. Nehezen választhatók el az ellátásbiztonság szempontjai a Zöld könyv által meghatározott hat kulcsfontosságú területen belül is, melyek a következők:

– energia az európai növekedés és munkahelyteremtés szolgálatában: az európai

pai belső villamosenergia- és gázpiacok kiterjesztése;

- az ellátás biztonságát garantáló belső energiapiac: szolidaritás a tagállamok között;
- az energiaellátás biztonságának és versenyképességének kérdése: útban egy fenntarthatóbb, hatékonyabb és változatosabb energiaszerkezet felé;
- az éghajlatváltozás kezelésére szolgáló integrált megközelítés;
- az innováció bátorítása: stratégiai európai energiatechnológiai terv;
- útban egy egységes energiaügyi külpolitika felé.

A Zöld könyv az ellátás biztonságának szempontjairól a következőket fogalmazza meg: „Az ellátás biztonsága: az EU energiainporttól való egyre növekvő függésnek csökkentése (I) integrált megközelítéssel – a kereslet csökkentése, az EU energiaszerkezetének változatosabbá tétele a helyben rendelkezésre álló és megújuló versenyképes energia nagyobb mértékű használatával; (II) egy olyan keret kidolgozása az energiaszolgáltatókkal és fogyasztókkal együttműködve, mely elősegíti az energia iránti növekvő kereslet kielégítéséhez szükséges befektetéseket; (III) az EU szükséghelyzetek kezelésére való felkészültségének javítása; (IV) és kedvezőbb feltételek biztosítása a globális erőforrásokhoz hozzáférni kívánó európai vállalatok számára, valamint (V) a polgárok és vállalkozások energiához történő hozzáféréseinek biztosítása.”

A dokumentumban elsősorban az ellátásbiztonság gazdasági és környezeti szempontjai jelennek meg. Az ellátásbiztonság itt jellemzően technológiai és versenypolitikai kérdés, az ellátás folytonosságát az európai energiaellátó hálózatok összekapcsolása és fejlesztése, továbbá az energiahatékonyság növelése garantál-

hatja – a környezeti szempontok figyelembevételével. Ugyanakkor megjelenik a stratégiai tartalékok készletezésének szükségessége is, ami átvezet a külkapcsolati dimenzióba, az egységes energiaügyi külpolitika felé. A dokumentum megfogalmazza, hogy az EU egy ideje megkezdte energiapiacának kiterjesztését a szomszédos országokra, hogy azokat fokozatosan közelebb hozza az EU belső piacához. Ennek keretében az Európa körüli „közös szabályozási térség” kialakítása közös kereskedelmi, áruszállítási és környezetvédelmi szabályok, piaci harmonizáció és integráció fokozatos kialakítását jelentené. Kulcsterületként fogalmazódik meg már ebben a dokumentumban is a közös energiaügyi külkapcsolatok alakítása.

*Az első stratégiai felülvizsgálat
– Európai energiapolitika*

Az első stratégiai felülvizsgálat eredményeként az Európai Tanács 2007 márciusában elfogadta az európai energiapolitikai célkitűzésekről szóló megállapodást. A *Bizottság közleménye az Európai Tanácsnak és az Európai Parlamentnek: Európai energiapolitika* (a továbbiakban „Európai energiapolitika”) – a három fő stratégiai célkitűzés alapján – a stratégiai felülvizsgálat eredményeképp részletesebb feladatokat, lépéseket fogalmaz meg a célok elérése érdekében. A dokumentum megfogalmazásában az európai energiapolitika három alapvető kiindulópontja van: az éghajlatváltozás leküzdése, az EU kiszolgáltatottságának csökkentése a behozott szénhidrogének tekintetében, valamint a munkahelyteremtés és a gazdasági növekedés ösztönzése – mindez elérhető áron megvalósuló, biztonságos energiaellátás mellett.

Számszerűsíthető célok tekintetében a fókuszban az üvegházhatást okozó gázok

kibocsátásának csökkentése áll a saját kibocsátás korlátozása és az ugyanilyen témájú nemzetközi egyeztetések területén. Ez a stratégiai célkitűzés és az azt megvalósítani hivatott, az Európai energiapolitikában kifejtett konkrét intézkedések együttesen alkotják az új európai energiapolitika alapját. Az Európai energiapolitikában változtató intézkedések azonban „nem csupán azt célozzák, hogy EU tudásalapú, alacsony szén-dioxid-kibocsátással járó energetikai ágazatra épülő gazdasággá válhasson, de egyúttal javítják az ellátás biztonságát és egyre jelentősebb mértékben növelik a versenyképességet is.”

Az ellátásbiztonság számos dimenziója jelenik meg a dokumentumban. A belső piac megteremtése elsősorban a belső ellátás biztonságát szolgálhatja, melyen keresztül elkerülhetők a szolgáltatás zavarai és a szükségtelen áremelések. A tagállamok közötti szolidaritás, az olaj-, gáz- és villamosenergia-ellátás biztonsága mellett megjelenik a három fő feladat is.

- Az Európai energiapolitika elismeri, hogy az energiahatékonysági és klímavédelmi intézkedések teljesítése esetén is jelentős energiahordozó-behozatalra fog szorulni a közösség. Éppen emiatt fogalmazódik meg a *diverzifikáció*, illetve a meglévő válságkezelő mechanizmusok áttekintésének szükségessége, ehhez kapcsolódóan pedig – mindenekelőtt a földgáz területén – az új tároló- és csővezeték-kapacitások kiépítésének jelentősége.
- A dokumentum értékelése szerint az EU stratégiai olajtartalék-mechanismusa megfelelően működik, ugyanakkor a *készletezés* koordinációja tekintetében az EU szintjén még javítani kell.
- E stratégia harmadik eleme a *villamosenergia-hálózatok összekapcsolása*, valamint a kötelező és számon kérhető megbízhatósági előírásokhoz való igazodás.

A forrásdiverzifikáció nemcsak technológiai és földrajzi értelemben jelenik meg, hanem a megújuló energiaforrások termelésének és felhasználásának ösztönzésén keresztül is.

Az Európai energiapolitika a Zöld könyvet követő munka eredményeképp megfogalmazza a hatékony uniós energiaügyi külpolitika prioritásait is, azaz egyértelműen erősödik, kidolgozottabbá válik a külpolitikai dimenzió is: „Az energiaügynek csakugyan központi kérdéssé kell válnia az EU külkapcsolataiban, hiszen lényeges szerepet játszik mind a geopolitikai biztonság és a gazdasági stabilitás terén, mind pedig a szociális fejlődésben és az éghajlatváltozás elleni nemzetközi erőfeszítések terén.” Az Európai energiapolitika szerint a hatékony uniós energiaügyi külpolitika prioritásai a következők:

- az EK és tagállamai vállaljanak meghatározó szerepet a megkötendő nemzetközi megállapodások kialakításában;
- az EU szomszédaival ápoltt energiaügyi kapcsolatok – egy, az EU-t körülvevő országokból álló széles hálózat kiépítése;
- szorosabb kapcsolatok a külső energia szállítókkal;
- szoros energiaügyi kapcsolatok kiépítésének folytatása a legfontosabb fogyasztókkal;
- pénzügyi mechanizmusok kialakítása;
- a nemzetközi projektekre irányuló befektetések feltételeinek javítása;
- a tömegpusztító fegyverek elterjedése elleni küzdelem, nukleáris biztonság és védelem;
- átfogó energiaügyi partnerségi kapcsolat kialakítása Afrika és Európa között;
- az energiahatékonysággal kapcsolatos új nemzetközi megállapodás előkészítése.

Az első stratégiai felülvizsgálat azonban szintén nem kínál választ arra, hogyan teremthető meg a verseny, a fenn-

tarthatóság és a biztonság közötti kényes egyensúly.

A második stratégiai felülvizsgálattal összefüggésben kidolgozott intézkedéscsomag

Az Európai Tanács 2007. márciusi ülésén felkérte a Bizottságot, hogy 2009 elején terjessze be az energiapolitika stratégiai felülvizsgálatának frissített változatát. A csomag egyik fontos dokumentuma az energiaellátás biztonságára és az energiapolitikai szolidaritásra vonatkozó európai uniós cselekvési terv.

A terv az alábbi öt pont köré épül és fogalmaz meg konkrét lépéseket, cselekvési tervet:

- infrastruktúrafejlesztés és az energiaellátás diverzifikálása;
- az energiaügyi külkapcsolatok erősítése;
- kőolaj- és földgázkészletek, válságkezelési mechanizmusok fejlesztése;
- energiahatékonyság;
- az EU saját energiaforrásainak lehető legjobb kiaknázása.

A Bizottság a fenti öt kiemelt intézkedés mellett alapvető fontosságúnak ítéli még a déli gázfolyosót, az Európa számára biztosítandó diverzifikált és megfelelő cseppfolyósított földgázellátást, a balti államoknak a rendszerbe történő hatékony bekapcsolását, a földközi-tengeri energiagyűrűt, a Közép- és Délkelet-Európán belül létesítendő, észak–déli irányú gáz- és villamosenergia-hálózati összeköttetéseket, valamint a tengeri energiaforrások hasznosítását lehetővé tevő északi-tengeri hálózatot.

Mint ahogy azt a cselekvési terv maga is megfogalmazza, az energiabiztonság közös európai ügy, ahol a tagállami intézkedések önmagukban nem elegendőek. A fenti pontok alapján látható, hogy az ellátásbiztonság eddigi legkomplexebb ér-

telmezése, feltételrendszerének áttekintése – a stratégiai dokumentumok terén legalábbis – ebben a lépésben történt meg, és itt egy *energiapolitikai* dokumentumban újra egyértelműen megfogalmazódik az energiaügyi külkapcsolatok erősítésének szükségessége.

A konkrét feladat a külkapcsolatok terén az összehangolt cselekvés, egységes fellépés kialakítása és a partnerség mélyítése a termelő-, tranzit- és fogyasztóországokkal, továbbá az energiaellátás biztosításához szükséges infrastruktúra meghatározása, megépítésének biztosítása.

A második stratégiai felülvizsgálat nyomán követése keretében tett javaslatoknak megfelelően a Bizottság kialakította a földgázellátás biztonságának új szabályait, melyben a nagyobb törések esetére együttműködési mechanizmusok kidolgozására is sor került. Ezen túlmenően megtörtént az Európai Közösségen belüli energiaipari infrastruktúrát érintő beruházási projektek áttekintése is.

A közös kül- és biztonságpolitika dokumentumai

Míg az energiapolitikai stratégiai dokumentumokban jellemzően csak megfogalmazódik az energiaügyi külkapcsolatok erősítésének szükségessége, addig az előző elnökség alatt szintén jelentős fejlődésen keresztülment közös kül- és biztonságpolitika a stratégiai dokumentumokban kitűzött céloknak már a gyakorlati átültetését is megkezdte. Az ellátásbiztonság területén történő közös fellépésnek nagy lendületet adott a G8-ak 2006. július 16-i, szentpétervári közös nyilatkozata a globális energiabiztonságról. Az itt is megfogalmazott „3E” célkitűzés – *energy security, economic growth and environmental protection* – és a közös

fellépés igénye szorosan összhangban áll az EU által felállított három energiapolitikai pillérrel.

Az Európai Tanács a Zöld könyv nyomán felkérte az Európai Bizottságot és a főtítkárt/főképviselet, hogy kezdje meg az energiaügyi külkapcsolatokra vonatkozó európai uniós stratégia kidolgozását. Jelentős előkészítő lépés volt a folyamatban továbbá az európai bizottság-főképviselet dokumentum, *Az Európa energiaügyi érdekeit szolgáló külpolitika*, majd pedig *Az energiapolitikát érintő külkapcsolatok az elvektől a cselekvésig* című közlemény. A dokumentumok szerint az egyes tagállamoknak változatlanul törvényes joga a biztonságos energiaellátást biztosító külkapcsolatok folytatása, és nem kérdőjelezhető meg az adott tagállamon belül felhasznált energia összetételével kapcsolatos választásuk sem. A koherens és célirányos európai uniós energiaügyi külpolitika ugyanakkor fokozhatná az EU külső energiaellátással kapcsolatos közös biztonságát. A biztonságos energiaellátáshoz a bel- és külpolitika kombinációjára van szükség. A bizottsági-főképviselet dokumentum célja annak vizsgálata volt, hogyan lehet az európai uniós külkapcsolatokat felhasználni az energiaellátás biztosítására vonatkozó közös célkitűzés megvalósítására, míg a közlemény már konkrét javaslatokat fogalmaz meg, mindenekelőtt a kétoldalú megállapodások terén. Ezek a célkitűzések vezetnek át az európai szomszédságpolitika területére.

Az EU a termelő- és a tranzitországokkal alapvetően olyan multilaterális keretek között működik együtt, mint például a WTO és az Energia Charta Szerződés (*Energy Charter Treaty*). Az együttműködés keretében szolgálnak továbbá az olyan regionális kezdeményezések, mint például a *Energy Community Treaty*, melynek az EU is tagja,

és bilaterális egyezmények, mint például partnerségi és együttműködési megállapodások (*Partnership and Cooperation Agreements*) vagy szabadkereskedelmi megállapodások (*Free Trade Agreements*), melyek jogilag kötelező érvényű kereteket biztosítanak az energiaszektor számára is. Az energia az európai szomszédságpolitika kulcselemévé is vált egyben.

Benita Ferrero-Waldner, az EU külkapcsolatokért felelős biztosa 2006 novemberében bejelentette, javaslatot fognak tenni arra, hogy az energetikai kérdéseket minden, az EU szomszédos országaival folytatott külpolitikával kapcsolatos dokumentumba belefoglalják.

A Bizottság közleménye a Tanácsnak és az Európai Parlamentnek az európai szomszédságpolitika megerősítéséről megfogalmazta, hogy bár az európai szomszédságpolitika (ESZP) mindeddig javarészt kétoldalú alapokra, azaz az EU és az egyes partnerországok közötti kapcsolatokra épült, vannak több területet átfogó olyan kérdések is, amelyekhez az EU-nak, illetve déli és keleti ESZP-szomszédainak közös érdeke fűződik, és amelyeket többoldalú keretek között hatékonyan lehetne kezelni. Ezen területek egyike az energiapolitika. A közlemény szerint előnyös lenne, ha ezeket a kérdéseket az EU és valamennyi vagy legalább az ESZP-partnerek többsége általi vita, közös intézkedések és együttműködés keretében kezelnék. Feltétlenül mérlegelni kell az EU és az ESZP-partnerek közötti, néhány kulcságazatra korlátozódó többoldalú megállapodások megkötésének lehetőségét; a legkézenfekvőbb példák erre az energiapolitika (az Energiaközösséget létrehozó szerződés kiterjesztése) és a közlekedés (horizontális/globális repülési megállapodások). Tematikus cselekvési területként jelenik meg a kiegészítő energetikai és közlekedési többoldalú

megállapodások mérlegelése, valamint a már létező megállapodások megerősítése. Az ESZP fontos feladata továbbá, hogy hozzájáruljon a régió konfliktusainak rendezéséhez is, hiszen az ilyen konfliktusok veszélyeztetik az energiaszállítást is.

A 2007. márciusi elnökségi következtetésekben kerül megfogalmazásra az Európai Tanács cselekvési terve az európai energiapolitikáról a 2007–2009-es időszakra. Ennek a dokumentumnak is fontos eleme a határon átnyúló regionális energiaügyi együttműködés erősítése, és a peremterületeken felmerülő kockázatok erősítése. Konkrét területek fogalmazódnak meg az ellátás biztonságára vonatkozóan, továbbá arra, hogy a nemzetközi energiapolitika terén fel kell gyorsítani az energiapolitikával kapcsolatos közös megközelítés kialakítását. 2007. május 10-én kezdte meg működését az *EU Network of Energy Security Correspondents*, feladata az energiabiztonság monitoringja, különös tekintettel az EU keleti hatáira.

A közös energiaügyi külkapcsolatok építése során számos térséggel, országgal zajlottak egyeztetések – különböző sikerrel. Míg az Oroszországgal folytatott megállapodások terén – az ellátásbiztonság szempontjából – nem történt jelentős előrelépés, és az egyeztetések zömével változatlanul bilaterális úton zajlanak, addig előrelépés tapasztalható a Mediterráneum, a Fekete-tenger és a Kaszpi-térség országai esetén, ami elősegítheti a többi között a gázellátás diverzifikációját. Érdemes ezen túlmenően megemlíteni a délkelet-európai energiaközösségi kezdeményezést (Ausztria, Bulgária, Görögország, Magyarország, Olaszország, Románia, illetve Albánia, Bosznia-Hercegovina, Horvátország, Macedónia, Szerbia és Montenegró részvételével), a balti-tengeri energiaügyi együttműködést (az 1999-ben indított program tagországai

Dánia, Észtország, Finnország, Németország, Izland, Lettország, Litvánia, Norvégia, Lengyelország, Oroszország, Svédország, továbbá az Európai Bizottság), az EU–norvég energiapárbeszédet, az Északi-sarkkal kapcsolatos energia témájú egyeztetéseket, és az afrikai országokkal (például Nigéria, Angola) folytatott tárgyalásokat, melyek kisebb-nagyobb intenzitással zajlanak ugyan, azonban mindenképp a közös energiaügyi fellépések elemeinek tekintendők.

Összegzés

Bár az energiabiztonság fokozatosan bekerült az EU külpolitikájának fogalomkörébe és célkitűzés-rendszerébe, a belső energiapolitikát jellemző, a liberalizációt és a piaci feltételek megteremtését célzó tö-

rekvések nincsenek összhangban a kapcsolatokot jellemző, sokkal inkább politikai-kormányzati eszközöket alkalmazó megközelítéssel. Az elmúlt öt év közös energiapolitikájára és közös energiára fókuszáló külpolitikájáról mégis elmondható, hogy egyre mélyülő, részleteiben is kidolgozott lépések jellemzik. Történik ez annak ellenére, hogy az egyes tagországok különböző mértékben függnek külső forrásoktól, így különbözőképp motiváltak a közös fellépésben, energiámixükben különböző referenciákkal bírnak, világgpiaci pozíciójuk, illetve kül- és biztonságpolitikájuk tekintetében is jelentős eltéréseket mutatnak. Ugyanakkor egyre egyértelműbben fogalmazódnak meg a közös célok és történnek a közös célok elérése érdekében teendő lépések, melyekhez már eszközök (elsősorban kisebb pénzügyi források) allokálása is kapcsolódik.

Irodalom

Európai uniós dokumentumok

A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának; Az energiapolitika második stratégiai felülvizsgálata: Az Európai Unió cselekvési terve az energiaellátás biztonsága és az energiapolitikai szolidaritás terén. COM(2008) 781 végleges, Brüsszel, 2008. november 13.

A Bizottság közleménye az Európai Tanácsnak és az Európai Parlamentnek: Európai energiapolitika. COM(2007) 1 végleges, Brüsszel, 2007. január 10.

A Bizottság közleménye a Tanácsnak és az Európai Parlamentnek az európai szomszédságpolitika megerősítéséről. Brüsszel, 4.12.2006 COM(2006) 726 végleges.

Az energiaellátás jövőjének biztosítása: a Bizottság előterjesztette az energiabiztonságra, az energiaszolidaritásra és az energiahatékonyságra vonatkozó javaslatát. IP/08/1696, Brüsszel, 2008. november 13.

Európai Bizottság-főképviselei dokumentum: Az Európa energiaügyi érdekeit szolgáló külpolitika. EU Energy Security and Solidarity Action Plan: 2nd Strategic Energy Review, MEMO/08/703, Brüsszel, 2008. november 13.

Zöld könyv. Európai stratégia az energiaellátás fenntarthatóságáért, versenyképességéért és biztonságáért (SEC [2006] 317), COM(2006) 105 végleges, Brüsszel, 2006. március 8.

Cikkek, tanulmányok

- A biztonság gazdasági vonatkozásai, a mozgástér perspektívái, A nyersanyag- és energiaforrások elérhetősége (ellátásbiztonság). Vitaanyag, CEUENS – Világ gazdasági Kutatóintézet, 2007. január. http://web.ceu.hu/cens/assets/files/KUM/ellatas_bizt (Letöltés dátuma: 2010. március 15.)
- Brown, Matthew H. – Rewey, Christie – Gagliano, Troy: *Energy Security*. National Conference of State legislatures, April 2003 április. <http://www.oe.netl.doe.gov/docs/prepare/NCSLEnergy%20Security.pdf> (Letöltés dátuma: 2010. március 15.)
- Jonsson, Daniel – Östensson, Malin – Dreborg, Karl Henrik – Magnusson, Roger: Energy and Security in Long-Term Defence Planning: Scenario Analysis for the Swedish Armed Forces. *European Security*, Vol. 18. No. 1, March 2009, 33–54. o.
- Linde, Coby van der: External energy policy: old fears and new dilemmas in a larger Union http://www.nbiz.nl/publications/2007/20070000_ciep_misc_vanderlinde.pdf (Letöltés dátuma: 2010. április 21.)
- Mielczarski, Władysław: Security of energy supply from the Polish perspective. *European Review of Energy Markets*, Vol.2. Issue 2. December 2007, 1–18. o.
- Szemerényi Réka: Piac vagy politika: európai energiabiztonsági koncepciók. *Külügyi Szemle*, IV. évf. 2005. 3–4. szám, 176–200. o.
- Szemerényi Réka: Túlélő múlt? A hidegháború velünk élő energiabiztonsági tapasztalatai. *Külügyi Szemle*, 2007. 1. szám. 34–52. o.
- IEA Energy Policies Review – The European Union 2008. Paris, 2008, IEA Books. <http://www.iea.org/textbase/nppdf/free/2008/EU2008.pdf>.
- The New Energy Security Paradigm, Spring 2006. World Economic Forum in partnership with Cambridge Energy Research Associates. <http://www.weforum.org/pdf/Energy.pdf> (Letöltés dátuma: 2010. március 15.)
- Varró László: Az energiaellátás biztonsága és a magyar külpolitika. *Külügyi Szemle*, 2007. 1. szám. 64–78. o.
- Youngs, Richard: Europe's External Energy Policy: Between Geopolitics and the Market. Center for European Policy Studies, *CEPS Working Document No. 278/November 2007*.